

M
10.054/23

MINERVA-KÖNYVTÁR

XXIII

HUSZTI JÓZSEF

JANUS PANNONIUS
ÉS
ANJOU RENÉ

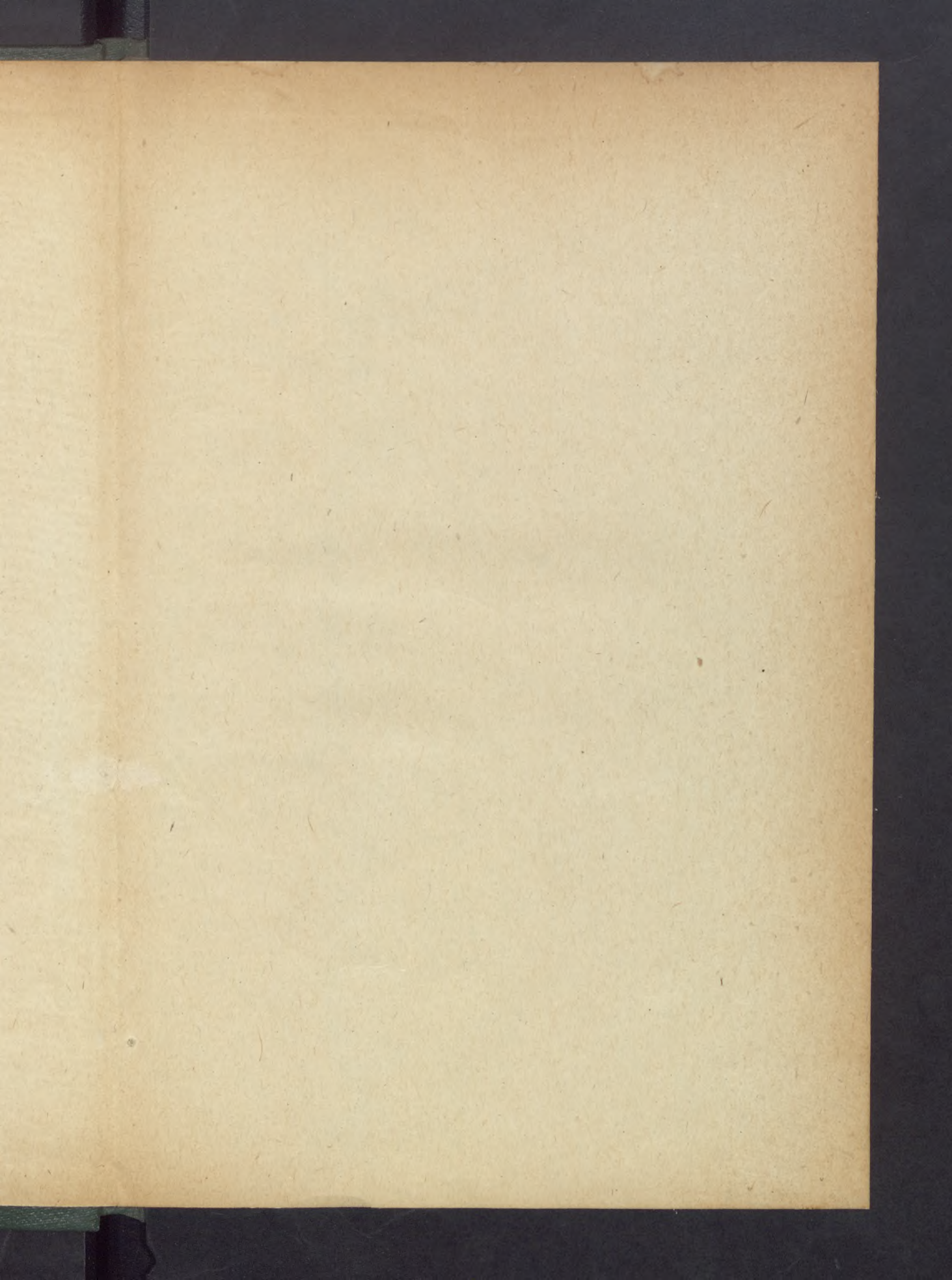
DR. IVÁNYI BÉLA

PANNONIUS

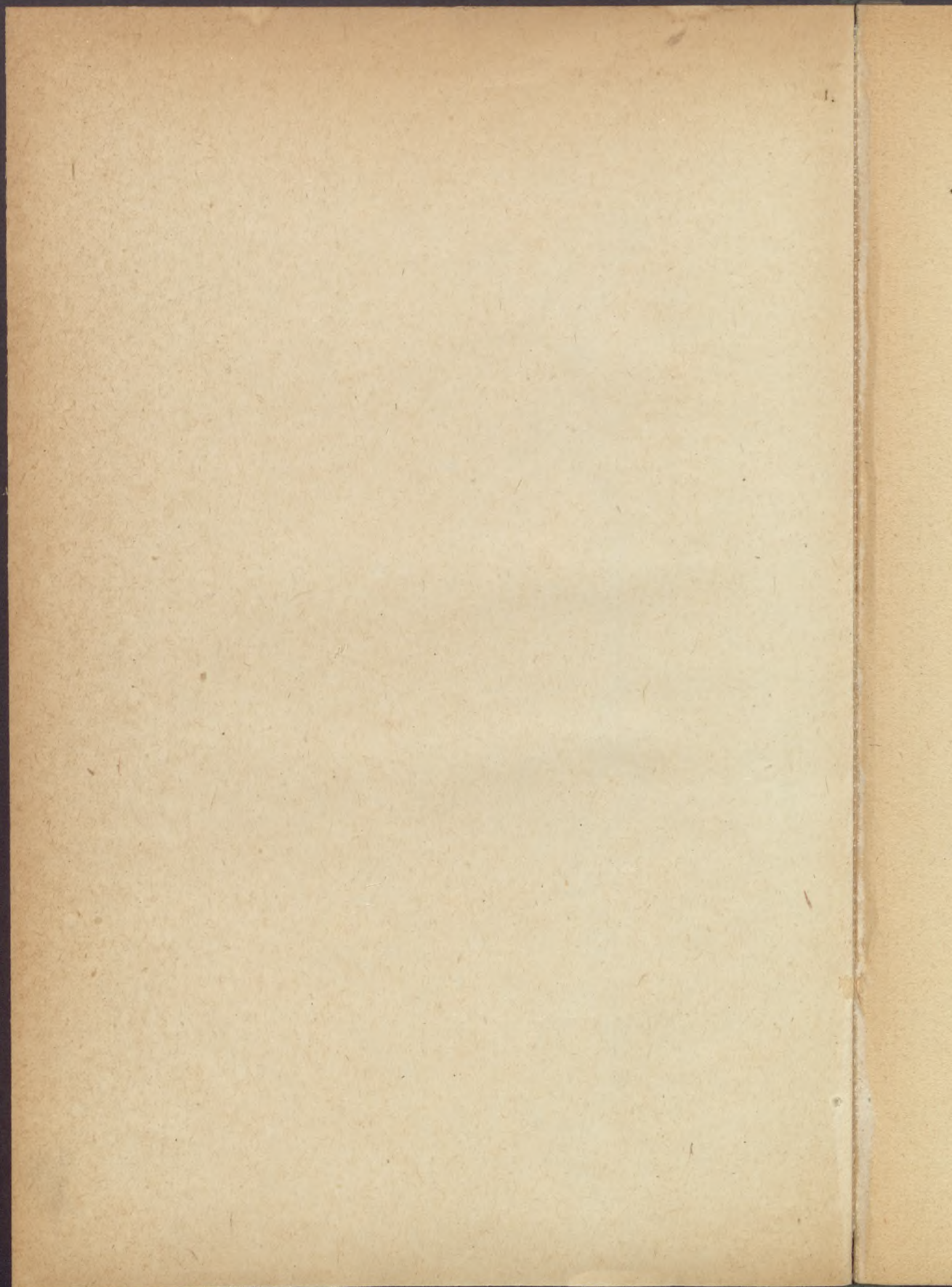

F

JANUS PANNONIUS
ÉS
ANJOU RENÉ

ÍRTA
HUSZTI JÓZSEF

*Wányi Péternek
mely kimentetted és baráti
percedetted:*

Huszt

DR. IVÁNTI BÉLA

BUDAPEST, 1929

A Minerva 1929. évi VIII. évfolyamából.

235 Janus Pannonicus

182

M 10.054/23

Országos Széchényi Könyvtár

Leltári szám:

V-1100-9998/64

DUNÁNTÚL EGYETEMI NYOMDÁJA, PÉCSETT.

ANJOU RENÉ nápolyi király és Janus Pannonius irodalmi összeköttetése eddig tudtommal egyáltalán nem volt tudományos feldolgozás tárgya. Az a töredékben ránk maradt költemény, melyet Janus Pannonius René-hez és René-ről írt, csak Ábel Jenő kiadása¹ óta ismeretes s mindeztideig a szöveg közlésén kívül vele kapcsolatban semmi további magyarázó kísérlet nem történt, sőt a kutatás, bár René alakjával újabban is behatóan foglalkozott, tudomást sem vett Ábel e nagyértékű felfedezéséről.² A másik munkáját Janus Pannoniusnak, mely René politikai törekvéseivel szorosan összefügg, a III. Frigyesre írt dicsőítő költeményt, már régóta sokat emlegették ugyan, azonban ebben a rejtettebb René-vonatkozásokat általában nem vették figyelembe.³ A következőkben az eddig felkutatott adatok alapján vázlatos összefoglaló képét szándékozom adni Janus Pannonius és René irodalmi kapcsolatainak. Mint majd látni fogjuk, e vizsgálódások némileg új megvilágításba helyezik Janus Pannoniusnak sokat emlegetett összeköttetését Jacobus Antonius Marcellus-szal is.⁴

¹ Kiadva: *Analecta ad historiam renaissance in Hungaria litt. spect.* 131. s. köv. lk. az Ábeltől szerkesztett címmel: *Jani Pannonii Panegyricus in Renatum*. Kéziratáról később még szólni fogok.

² Jellemző, hogy a legújabb hatalmas terjedelmű, egyébként érdemes René-monografia (Herzog René von Anjou, *Livre du cuer d'amours espris*. [Buch vom liebentbrannten Herzen] Miniaturen und Text, hg. u. erläutert von O. Smital und E. Winkler, Wien 1926. I. B. Einleitung) szerzői René humanista összeköttetéseiről szólva Janus Pannonius költeményét meg sem említik, sőt a híres Jacobus Antonius Marcellus nevét is elferdítik Giovanni (!) A. M.-ra. (7. l.) — Kivételt képez R. Sabbadini, ki Janus P. szóbanforgó költeményét Ábel kiadásában ismerte és futólagosan felhasználta egy bírálatában, melyet *Reforgiato Janus P. dolgozatáról* (Gli epigrammi di Giano Pannonio Catania, 1896.) írt a *Giorn. Stor. d. lett. it.-ba.* (XXVIII. k. 231—2. ll.).

³ Kivétel ismét Sabbadininek említett *Reforgiato*-bírálata.

⁴ V. ö. Hegedűs István, *Dicsének Jacobus Antonius Marcellusra.* (Értekezések a M. Tud. Akadémia nyelv. és szépt. o. köréből XVI. 10. 1897.)

I.

Janus Pannonius első királyi pártfogója, René 1409. jan. 16.-án született Chateau d'Angers-ben, mint II. Lajos, Anjou hercege és Jolanda aragóniai király-leány fia. Egyetlen idősebb fitestvére az 1434-ben fiatalon elhalt III. Lajos. Arra itt nincs terem, hogy René zaklatott, váratlan fordulatokkal telt élete folyását bővebben vázoljam, csak azokra a kiemelkedőbb mozzanatokra kívánom felhívni a figyelmet, amelyek majd Janus Pannoniusnál is hangsúlyozottabban szerepelnek. 1431. júl. 2.-án csatavesztés következtében Philippe de Bourgogne fogságába került. Börtönéből 1432 májusában ideiglenesen azzal a feltétellel szabadult ki, hogy a következő év májusában ugyanoda visszatér, hacsak közben új megállapodás nem jönne létre. Mivel René-nak nem sikerült őrzőjétől szavát visszakapnia és csak haladékokat nyert, némi késedelemmel valóban önként vissza is tért fogságába. Olyan gesztus ez, mely szinte kihívja a Regulus-szal való összehasonlítást, — amit Janus Pannoniusnál majd meg is találunk.

Időközben (1435-ben) meghalt II. Johanna nápolyi királynő, aki előbb aragoniai Alfonso-t adoptálta, majd nem sokkal halála előtt Alfonso-t fennhéljazása és hálátlansága miatt kitagadta és Renét tette meg örökösének. Ez az örökbefogadás a kiinduló-pontja az Alfonso és René között hosszú ideig tartó elkeseredett harcnak Nápoly és Szicília birtokáért. Így került René közelebbi összeköttetésbe Olaszországgal. Lecoy de la Marche, René történetírója, hangsúlyozza,⁵ hogy a jog és igazság e harcban René oldalán állt. A körülmények rendkívüli összetetlensége folytán René személyében egyesült mindaz a jogcím, ami az uralkodást törvényessé teheti; ez azonban nem akadályozta meg az erőszakosságokat vele szemben. II. Johanna őt adoptálta utoljára, ősei Nápoly trónján ültek, az olasz államok többsége épp úgy, mint a nápolyi nép őt akarták királynak, a pápa, kitől a nápolyi trón betöltése formailag függött, elismerte jogcímét.⁶ Mindezzel szemben Alfonso-

⁵ Le roi René. Sa vie, son administration, ses travaux artistiques et littéraires. Paris. 1875, I. 137—8. lk.

⁶ V. ö. I. Haller, Die Belehnung Renés von Anjou mit dem Königsreich Neapel 1436., Quellen u. Forschungen aus italienischen

nak tényleg kezében volt már Szicília s René fogságban ült. Egy ilyen hatalmas hadműveleti bázis és erőforrás a tehetetlenségre kárhoztatott ellenféllel szemben a XV. században is többet nyomott a latban, mint a mezítelen jog és igazság.

Megindult az egyenlőtlen küzdelem a fogoly René és a tényleges hatalom nagy részét már eleve birtokában tartó Alfonso között. Erősen megnehezítette René helyzetét, hogy fogságban tartója, kihasználva szorult helyzetét, mindinkább fokozódó váltságdíj-igényekkel lépett fel vele szemben. Mivel a szabadonbocsátásra vonatkozó tárgyalások túlsoká húzódtak, René időközben feleségét, a hőslélekű Izabellát küldte Nápolyba, hogy jogait Alfonso-val szemben megvédje. Izabella szövetségeseinek, főleg Genuának segítségével jelentékeny eredményeket ért el a szintén szívésen küzdő Alfonso-val szemben. 1436. nov. 25.-én végre René súlyos áldozatok árán kiszabadult fogságából s először Genuába, majd Nápolyba indult, hová 1438 tavaszán érkezett meg. Nehéz körülmények között kitartóan harcolt a sokkal nagyobb segélyforrásokkal rendelkező ellenség ellen. Helyzete akkor vált végleg tarthatatlanná, midőn régi hű hadvezérének fia, Antonio Caldora, őt elárulta. Ekkor bezárkózott Nápolyba, hol már szörnyű éhínség dühöngött s feleségét és gyermekeit Provence-ba küldvén, felkészült a végső harcra. Egy újabb árulás a végső küzdelmet rövidebbé tette: egyik éjszaka Alfonso katonái ugyanazon a vízvezetéken át, melyen keresztül sok száz évvel azelőtt Belizár csapatai is behatoltak a városba, előzőnlőték az utcákat. René karddal kezében csak nehezen vergődött el a Castel Nuovo-ig, hol hajóra szállt s 1442 májusában Provence-ba hajózott. Így végződött René nápolyi királysága. Örökébe soha többé visszatérni nem tudott, bár a királyi címet továbbra is féltékenyen őrizte. Alfonso

Archiven u. Bibliotheken IV. 184. s köv. lk. Az elismerés a pápa részéről kapcsolatban volt Franciaország magatartásával a bázeli zsinaton: „Das Ergebniss unserer Erörterung ist also, dass die Curie im Sommer 1435 von der Bereitwilligkeit Frankreichs unterrichtet worden ist, das Concil von Basel preiszugeben, wenn die Ansprüche Renés vom Papste anerkannt würden, und dass sie unter dieser Bedingung sich entschloss, die bisher beobachtete Neutralität in der neapolitanischen Frage aufzugeben und für René Partei zu nehmen“. (198. l.)

véglegesen felülkerekedett s 1443 februárjában ünnepélyesen bevonult Nápolyba. Diadalmenetének az irodalmi emlékek mellett kétségkívül legmaradandóbb emlékeztető jele a Castel Nuovo udvarán máig is büszkélkedő gyönyörű diadalív.⁷

René elhagyta ugyan Itália földjét, de jogait fel nem adta s olaszországi politikai és irodalmi kapcsolatait a távolból tovább is szorgalmasan ápolta. Kétségtelen, hogy Renét több szál fűzte az akkor egyre nagyobb arányokban kibontakozó humanizmushoz. Életrajzírói közül a legtöbb meg is emlékezik e kapcsolatokról; a legbővebben talán Papon, *Histoire générale de Provence* III. (1784).⁸ Az erre vonatkozó eddig ismert adatok különben még egyáltalán nem tekinthetők véglegeseknek s meggyőződésem, hogy az olasz és francia kéziratárak rendszeres átkutatása jelentékenyen kiegészítené e területen jelenlegi tudásunkat. Az irodalmi kapcsolatok ápolását előmozdította egyébként az a körül-

⁷ Az irodalmi emlékeket felsorolja Ransanus palermói kézírata. Ebből a vonatkozó részt idézi F. A. Termini, Pietro Ransano, *Umanista Palermitano del sec. XV*. Palermo, 1915., 180—1. lk.: „Confecto diuturno bello omnique regno demum pacato, Neapolitani Alfonsus regem more Romanorum veterum imperatorum triumphatem exceperunt, Calendis namque Februariis dominica die, triumphans ipse Alfonsus Neapolim ingressus est. De hoc triumpho longius multa prescriberem, nisi vulgatissima essent volumina quatuor illa edita ea de re a quatuor nobilissimis huius ætatis oratoribus: utpote ab Antonio Panhormita, a Laurentio Valla, a Porcelio Romano heroico versu, a Bartolomeo Faccio genuensi...” (a kéziratban VIII. k. 45. könyv elején f. 321 r—v.) Porcellius költeménye (*Triumphus Alphonsi regis aragonei de victa Neapoli per Porcellium vatem Romanum*) tudtommal kiadatlan. Kéziratairól I. Bart. Capasso, *Le fonti della storia delle provincie napolitane dal 568 al 1500*. Napoli, 1902., 175. s köv. lk. — A diadalívre vonatkozó irodalomból megemlíthető Fabriczky: *Der Triumphbogen Alfonsos I. am Castel Nuovo zu Neapel*. Jahrb. d. Königl.-Preussischen Kunstsammlungen, 1899. fasc. I—II.; Bertaux, *L'arco e la porte trionfale d'Alfonso e Ferdinando d'Aragona a Castel Nuovo*. Arch. Stor. per le prov. napol. XXV. fasc. 1.

⁸ 383. s köv. lk. „Actions privées et caractère du Roi René” c. fejezetben. Papon adatait ismétli meg nagyjában Lecoy de la Marche i. m. I. 225. s köv. lk. — Új adatokat találunk Paul Durrieu gondos értekezésében, *Manuscripts de luxe exécutés pour des princes et des grands seigneurs français. Notes et Monographies I. Le Strabon du Roi René. Le Manuscrit II*. (1895) 1. s köv. lk.

mény, hogy időközben René maga is jelentékeny íróvá fejlődött.⁹ Művészi, nevezetesen festői tevékenységéről később lesz még szó.

Azt már az eddigi kutatás kétségtelenül megállapította, hogy René olaszországi hívei között a legkitartóbb, leghűségesebb, legbefolyásosabb Jacobus Antonius Marcellus velencei patricius volt. Durrieu¹⁰ idézi a párisi Bibl. Nat. egyik kéziratából (Ms. ital. 1448 Arch. Sforzesco f. 62) Francisco Sforza egy levelét (1449. jún. 24.-éről), melyben hosszasan beszél Marcellusnak René ügye iránti buzgóságáról s egyúttal nagy befolyásáról Itáliában: „Én magam annyira becsülöm, figyelembe veszem őt, mintha egyik testvéremről lenne szó.“ Jó barátságuknak az a körülmény sem tudott ártani, hogy a sors szeszélye a csatatéren egymással szembeállította őket. Midőn 1453 őszén René fegyverrel kísérelte meg trónját visszaszerezni s a legnagyobb katonai sikereket olasz földön éppen Velencével, Alfonso szövetségesével szemben érte el, a szembenálló sereg egyik vezére éppen Jacobus Antonius Marcellus volt, sőt René a hivatalos hadüzenetet is hozzá és providitore-társához, Pasquale Maripetro-hoz intézte.¹¹ Érdemes kissé megállni e különös találkozásnál. Marcellus renaissance-kori olasz, a humanizmus egyik nagy pártfogója, maga is költő,¹² aki tisztában van a szó hatalmával, talán kissé túl

⁹ Irodalmi munkásságáról beszél Lecoy de la Marche i. m. II. 153—4. „Il serait difficile de dire si René fut un poëte ou un prosateur, un moraliste ou un romancier, car son talent souple et varié s'essaye dans presque tous les genres. Ses productions contiennent un mélange de prose et de vers. La didactique, le discours moral, l'épique, la satire, le roman allégorique y sont à la fois représentés.“ U. ott Lecoy de la Marche felsorolja és jellemzi főbb műveit. Kiadásuk: Oeuvres complètes du Roi René avec biographie et des notices... Par le comte de Quatrebarbes. I—IV. Angers 1845.

¹⁰ I. m. 18. l.

¹¹ Lecoy de la Marche i. m. 279. l.

¹² Marcellus vulgáris nyelven költeményeket írt (Jan. Pann. Epigr. I. 209.), melyeket Janus Pannonius latinra fordított. (Epigr. I. 339. De versibus Marcelli a se Latine expressis). Ismeretes az az elmélet, mely szerint Janus Pannonius obszcén epigrammjai tulajdonképpen Marcellus szerelmi költeményeinek latin fordításai lennének. Ezt az önkényes feltevést már Teleki Sámuel Jan. Pannonius-kiadásában (II. 207. s. köv. lk.) kitiűző érvekkel megcáfolta. Eredménye a következő (II. 209. l.): „... ea omnia,

is becsüli azt. De amellet velencei patricius is, aki hazáját a legmagasabb állami hivatalokban hűségesen szolgálja. S bár Velence szövetségese Alfonso-nak René ellen, azért

quae de amoribus impudicis, in Juvenilibus Jani lusibus referuntur, non a Marcello Italice primum scripta et a Jano Latine pronunciata, sed ipsius Jani propria, ab ipso poëta ad imitationem Catulli, maximeque Martialis, quem in deliciis habuisse constat, et inventa et versibus expolita fuisse..." Marcellus humanista összeköttetéseinek számtalan ismert és ismeretlen emléke található a különböző kéziratárakban; ezekkel most részletesebben nem foglalkozhatunk. A legnevezetesebb ezek közül kétségtelenül az a tudományos irodalomban eddig számba nem vett kódex, melyet a glasgowi egyetem könyvtárában őriznek. V. ö. A catalogue of the Manuscripts in the Library of the Hunterian Museum in the University of Glasgow. Planned and begun by the late John Young, continued and completed under the direction of the young memorial committee by P. Henderson Aitken. Glasgow, Janus Maclehose and sons 1908. 42-3. lk. A kézirat száma 201. Tartalma: „Nicolai Secundini et aliorum, videlicet Georgii Trapesuntii, Francisci Philelphi, Ludovici Carbonis, Isottae Nogarolae, Caroli Fortibracchii Montoni, Montorii Mascarelli, Baptistae Guarini, Petri Parleonis, Jacobi Antonii Marcelli, Michaelis Ursini *De obitu Valerii Marcelli*". Minden jel arra mutat, hogy ez a kézirat a Marcellus fiának halála alkalmából írt költemények, levelek és szónoklatok eredeti gyűjteménye. A kódex ugyanis a katalógus leírása szerint gazdagon díszített. Nagyon valószínű, hogy ez a kódex azonos Jac. Morelli *Notizie d'opere di disegno*, Bassano, 1800. 201. s. köv. lk.-on leírt, azután eltűnt kézirrattal: „Grande fu l'estimazione in cui gli uomini di lettera tenevano questo gentiluomo (J. A. Marcellus); la quale chiaramente s'è mostrata in una raccolta di prose e. poesie Latine di varii sopra la morte di Valerio figliuolo di lui mancato in età di anni otto; veduta già da Apostolo Zeno in un codice di grande pregio presso il Procuratore Federico Marcellus (Dissert. Voss. T. I. p. 298., 341. T. II. p. 25.) a da me pure esaminato nell'anno 1767 in un grande negozio di libri". Valószínű tehát, hogy a kódex a család birtokából könyvkereskedői kézbe került s így jutott el Glasgowba. Tartalmát leírja Morelli u. ott 202. l.: „Verano in esso Orazioni e Pistole consolatorie de Niccolo Sagundino, die Giorgio da Trebisonda, die Francesco Filelfo (di cui l'operetta è stampata), d'Isotta Nogarola, di Carlo Fortebracci Conte di Montone, di Montorio Mascarello, di Battista Guarino, e di Pietro Parleone, con un' Elegia Greca del Filelfo da Lodovico Carbone voltata in Latino". Morelli kiterjedt irodalmi ismeretei alapján azt is meg tudja mondani, kiknek a munkái hiányoztak a nevezetes kéziratból (u. ott 202. l.); Vi mancava però un poemetto che da se il Carbone fece, manoscritto presso di me con altre sue cose, dal quale si conosce che anche Tito Vespasiano Strozzi sull'argomento medesimo aveva scritto. Mancava pure fra que' componimenti un poemetto consolatorio che si sa Giano Pannonio aver fatto, ed or non si vede; non essendo rimasto fra le cose sue a stampa sennon un epitafio di pochi versi sul morto fanciullo (Epigr. I. 137):

Marcellus minden aggodalmaskodás nélkül nemcsak bensőleg húz René ügyéhez, hanem az adatok félreismerhetetlen bizonyossága szerint a kritikus időpontban, közvetlenül

non vi era un'altra versione Latina dell' Elegia Greca del Filelfo, fatta da Lionardo Grifo Milanese, che io vidi manoscritta; nè vi era un Epigramma di Gregorio da Città, che a stampa si trova ne' versi suoi coll' Ausonio di Venezia 1472. Si gran copia di componimenti al certo dimostra che Jacopo Antonio Marcello in molta grazia era presso i Letterati del tempo suo". — Janus Pannonius vígasztaló költeménye elveszett. Tudjuk, hogy költőnk a már kész költeményt barátjának, Galeotto-nak küldötte el azzal a kéréssel, hogy róla szigorú véleményét mondjon (Epigr. I. 64.).

Carmina Marcelli patrios solantia luctus
Judicio misi discutienda tuo . . . .

Tu fac Quintilio me recitasse putem.

Galeotto a munkát minden kritikai jelzés nélkül küldte vissza, amiből J. Pannonius tréfásan azt következtette, hogy Galeotto a költeményt el sem olvasta (Epigr. I. 65.). A Morelli-től említett Carbo-kódex egyébként időközben Morelli könyvtárával együtt bekerült a Bibl. Marciana-ba, ahol most Cod. Cl. XII. 137. (4451.) sz. alatt őrzik. Ebben f. 18v s köv. lk. találjuk. *Ludovici Carbonis carmen in decus et laudem Magnifici et Illustris Viri equitisque splendidissimi Jacobi Antoni Marcelli patritii Veneti: et in consolationem de obitu dulcissimi filioli Valerii* A hosszú költeményben f. 30. megszólaltatja az elhunytat, majd felsorolja mindazokat, kik a gyászba borult apához vígasztaló-iratot írtak:

... Meque immortalem facundi rhetores omnes
Fecere: ac pueri iam nomen ad astra tulerunt:
Quid mihi victuro potuit contingere maius?
Te sermone gravi doctus Trapesuntius ornat
Te consolatur dulcis Sagudinus, eodem
Fortunae telo quo te percussus amaro:
Parleo subtilis: noster Baptista Guarinus:
Ac muliebre decus Nogarolla Isotta puella:
Omnia collegit sapiens pleno ore Philelphus
Carmine solatus Graio, prosaque Latina.
Titus amor Phoebi Strozze gloria gentis
Titus Apollineus divino cuius ab ore
Dulcior Hyblaeo defluxit copia melle.
Et nunc Borsinus Carbo iam audace iuventa
Cuius ab ingenio est conversa elegia Philelphi...

A továbbiakban Carbo leírja, milyen nagy hatással volt a hallgatóságra Filelfo görög költeménye fordításának bemutatása Ferrarában: mindenki könnyezett! Érdekes, hogy az ekkor már Magyarországon élő Janus Pannonius hiányzik a felsorolásból, ami azt mutatja, hogy Itáliában kezdték elfelejteni őt.

René 1453.-iki betörése előtt nyíltan szervezi a René-párti irodalmi propagandát s pártfogoltját, a fiatal Janus Pannoniust arra buzdítja, hogy Alfonso-nak, tehát a szövetség erejénél fogva Velencének is ellenfelét, az elűzött Anjou-t dicsőítse és az Itáliába való fegyveres betörésre ösztökélje. Tudnia kellett, hogy ha fegyverre kerül a sor, a haretéren okvetlenül szembe fog kerülni barátjával. Ez be is következett, sőt, mint láttuk, René a hadüzenetet éppen Marcellusnak adta át. Ma az irodalomnak és életnek ilyen szétválasztása ellenséggel való cimborálás-számba menne, akkor senkinek sem jutott eszébe megütközni rajta. Marcellus és René az 1453.-iki hadjáratot közvetlenül megelőző időben épp olyan jó barátok voltak, amilyenek maradtak utána.¹³

¹³ 1453 febr. 28-án, tehát még a hadjárat előtt, meghalt René felesége, Izabella. (Lecoy de la Marche i. m. I. 262. l.) Ez alkalommal Marcellus részvétét fejezi ki Renének. V. ö. *Vat. Lat.* 5145. f. 1. „Itaque et paucis ante diebus ad te scripsi et dolorem meum, quem ex obitu clarissimae reginae uxoris tuae cepi, litteris meis tibi significavi et quantum potui, moerorem ac luctum tuum consolari conatus sum: et quotienscumque mihi scribendi occasio aut facultas dabitur, non praetremittam.“ Hogy René bánatát enyhítse s hogy nagyrabecsülését ezzel is kifejezze, Johannes Chrysostomus egyik munkáját (amit éppen a szóbanforgó kódex görögül és latinul tartalmaz) küldi neki ajándékba (u. ott f. 2.): „Hisce igitur diebus homo doctus et mihi familiarissimus cum in vetustis Graecorum commentariis quaedam legisse se diceret, quae ad vitae christianae eruditionem et afflictorum consolationem magnopere viderentur, petii ab eo, ut eum locum in Latinum converteret, ut cum ipse legissem, statim ad Te mitterem. Non enim dubitavi pro tua religione et singulari pietate rem me Tibi gratissimam facturum.“ A munka kiadatlan ajánló-levelében érdekes vallomást találunk a két kiváló kortárs egymás iránti barátságáról (u. ott f. 1.): „Quantopere Tecum esse et Maiestatem Tuam, quam semper animo intueor, oculisque cernere cupiam atque optem, *testes sunt omnes et quidem summi viri ac principes, quibuscum de tua amplitudine et nostra coniunctione, quam mihi summae gloriae esse duco, saepissime mentionem facio.* Sed cum et locorum intercapedine, et gravissimis patriae muneribus ac negotiis desiderio meo satisfaciendi hoc tempore facultas omnis erepta sit, unam rationem invenio minuendi desiderii mei, si quoniam praesens Te videre non possum, quam saepissime tecum per litteras colloquar. Vereor enim, ne cum Tu tantum in amicitiae nostrae societatem contuleris, quantum ipse praestare atque assequi nunquam possem, Maiestatem scilicet nominis tui, qua nihil in terris nec maius, nec sanctius est, nisi continuis ac perpetuis officiis hanc nostram necessitudinem colam, iniustus esse

Marcellus és René mély barátsága a valószínű kiindulópontja Janus Pannonius és René irodalmi összeköttetései-nek is. E feltevés nélkül, melyet közvetve több adat támogat, nem tudnánk megmagyarázni, hogyan lett volna más-ként az Itáliától ez időben távol élő René egyáltalán figyel-messé a Guarino iskolájában tanuló gyermekifjúra. René és Janus Pannonius összeköttetése már 1451-ben elkezdő-dött. Kétségtelen tehát, hogy ezidőben már Marcellus is összeköttetésben állt Janus Pannonius-szal. A gyér és bizonytalan értelmezésű adatokból a valószínű helyzet a következőképen rekonstruálható.

1451 elején Vitéz János a már négy év óta Ferrarában időző Janus Pannoniust látni szerette volna s ezért Magyar-országba hívta. A látogatásnak azonban váratlan akadá-lyai támadtak: Janus Pannonius Vitéz tudta nélkül tarto-zott Guarino-nak s az óvatos mester jótállás nélkül nem akarta őt útnak eresztetni. Az akkor már híres költő Janus-nak hamarosan akadtak pártfogói, kik kezeskedtek érte. Ezeknek egyike volt Giovanni Antonio della Torre, modenai püspök, kihez azután Janus Pannoniusnak Olaszországba való visszatérésekor Vitéz meleg hangú köszönő-levelet írt.¹⁴ Janust szorult helyzetében a jelek szerint mások is támogatták. Talán ekkor karolta őt fel Jacobus Antonius Marcellus, kit Janus legelső pártfogói között említ a hozzá írt dicsőítő költemény bevezetésében.¹⁵ Marcellus segít-sége azonban főleg abban állhatott, hogy René figyelmét felhívta a hazájától távol szorult helyzetbe jutott tehet-séges ifjúra. Egészen világosan erre céloznak s a költe-mény keletkezésének időpontját (1452!) tekintve csak erre célozhatnak a René-re írt dicsőítő költemény bevezető sorai:

videar.“ Az itáliai expedició utáni irodalmi összeköttetésük legbecesebb emléke az 1458-ban befejezett Guarino Veronese-féle Strabon-fordítás, melyet Guarino Marcellusnak ajánlott fel, Marcellus pedig René-nek. E híres műnek eredetileg felajánlott díszes kéziratát ismertette Durrieu i. m. — Marcellus dedikációját René-hez kiadta Sabbadini, *La tradu-zione Guariniana di Strabone. Il libro e la stampa* III. 5 s köv. lk.

¹⁴ Vitéz J. levelei (Schwandtner II. 101. l.).

¹⁵ Teleki kiadása I. kötet 61. l. „Ille meis primum Musis impendit honorem.”

Tu primum nostros dignatus videre lusus
 Cœpisti ingenio sponte favere meo;
 Tu primus patrio miseratus ab orbe remotum
 Dixisti auxilio velle iuvare tuo.¹⁶

Nem sokkal Janus Pannoniusnak Magyarországból való visszatérése után egyenesen René felkeresésére¹⁷ írta a fiatal költő első nagyobb ránk maradt művét: *Carmen pro pacanda Italia, ad imp. Caes. Fridericum III.* Tíz hónap múlva pedig kifejezetten Marcellus felszólítására elkészült a *Panegyricus in Renatum*. Az ajánlás bevezető sorai a költemény keletkezésének körülményeiről semmi kétséget nem hagynak:

O qui Romani genus alto a sanguine ducis
 Marcelli, o Venetae maxima fama togæ!
 Accipe magnanimi laudes, Jacobe, Renati!
 Accipe mandatis carmina facta tuis.¹⁸

Mindez arra mutat, hogy Janus Pannonius e két költeményt hálából írta azért a segítségért, mellyel Marcellus és René szorult helyzetében gondjain könnyítettek. Pontosabb adataink egyébként sem arra vonatkozólag, hogy Janus Pannonius és Marcellus ismeretsége hogyan keletkezett, sem pedig arról, hogy René miként kapcsolódott bele Janus Pannonius életébe, egyelőre nincsenek. A továbbiakban a két említett költemény René-re vonatkozó részeit vesszük vizsgálat alá.

II.

Hogyan jutott René arra a gondolatra, hogy Janus Pannonius-szal a koronázására és menyegzőjére Itáliába utazó III. Frigyesre dicsőítő költeményt írasson? Mi volt egy ilyen költeménynek az adott helyzetben a célja és értelme? Mindezekre a kérdésekre, amiket e költeménnyel kapcsolatban ez alkalommal először vetünk fel, talán a történelmi háttér ismerete adhat elfogadható választ.

¹⁶ Ábel, *Analecta*, 132. l.

¹⁷ U. ott 131. l. Sed qui iam pridem bis quinis mensibus actis
 Alterius vates te rogitante fui...

¹⁸ Teleki I. k. 211. s köv. lk.

¹⁹ Ábel, *Analecta* 131. l.

III. Frigyes 1452 január elsején érkezett meg olasz földre. Kisérétében volt V. László magyar király is, akit III. Frigyes nápolyi tartózkodása alatt Rómában hátrahagyott s akit Aeneas Sylvius előadása szerint ez alkalommal, majd később Firenzében is meg akartak tőle szöktetni. A magyar királyt magyar urak is kísérték, kik Villachban csatlakoztak a menethez.²⁰ Frigyes különben zsugori alaptermészetének megfelelően nem annyira költekezésre, mint inkább gazdag ajándékok gyűjtésére használta fel útját. Egyfajta dologgal bánt elég bőkezűen: a különböző kitüntetésekkel.

Ferrarába, hol Janus Pannonius ezidőben élt, 1452. jan. 17.-én érkezett meg. S mivel Borso III. Frigyestől a koronázás után hercegi rangot remélt, fényes fogadtatást rendezett. Egész sora a különböző ünnepségeknek, mulatásoknak volt hivatva emelni a császárfogadó napok fényét: játékok, táncok, versenyek stb. a legtarkább változatosságban.²¹

Kétségtelen, hogy az olaszok, e világosan látó realpolitikuskok, kiknek köréből nemsokára egy Macchiavelli fog kiemelkedni, nem sokat törődtek a császár árnyékhatalmával. A fényes fogadtatások, ünneplések, ajándékozások háttérében ott lappang a kegyetlen valóság: a császár annyira hatalom nélkül szűkölködött, hogy egyes városoktól szabályszerű *salvus conductus* eszközölt ki előre s maga a pápa is ellátta őt útlevéllel. Gregorovius

²⁰ V. ö. AENEAE SYLVII episcopi Senensis... *Historia Rerum Friderici Tertii Imperatoris*. Argentorati 1685. 60. l. „Caesar... Regem Ungariae Ladislaum secum ducens, Kal. Januarii Italiam intravit“. — A Villachban történt csatlakozásról 59. l. „Ibi et Bohemi et Ungari convenerant domi Nobiles quamplurimi, qui Romanam videre coronationem, Italiae spectare mores, militiae cingulum mereri magnopere optabant. — A római és firenzei szöktetési kísérletekről 85. és 91. l.

²¹ Aeneas Sylvius írja Borso céljairól u. ott 61. l. „Porro Borsius qui nondum erat de feudo investitus, altiore cupiens gradum, ex Marchione se Ducem creari optavit. Quam rem Fridericus, ante coronam Romae receptam minime se temptaturum, cum rediret autem, quod rei publicae conducere, consideraturum facturumque dixit.“ — A ferrarai ünnepségekről u. ott 61. l. „...incredibile est, quantam universus populus laetitiam agigaret, quot ludi fierent, quis domorum et templorum ornatus, quae facies urbis esset. — V. ö. még Muratori *S. R. I. XX.* 463. l.

szerint ez a „történelmi komédia“ mindennél világosabban bizonyítja, hogy a középkori császárság koncepciója menthetetlenül megbukott s hogy a császári méltóság immár formula, legfeljebb közjogi cím minden tényleges erő nélkül. E helyzet lassú, de feltartóztathatatlan fejlődés eredménye. Dante még azt hitte, hogy hazáját a német császárok fogják felemelni, egy félszázaddal később Villani már tudta, hogy az Alpeseektől délre a császárok valójában sohasem uralkodhatnak. III. Frigyes korában vagyunk a mélyponton: a császárság cím, legfeljebb igény. Utána már nem is koronáznak többé császárt. Aeneas Sylvius valóban jól látta, hogy az olaszok csak annyiban engedelmeskednek a császárnak, amennyiben akarnak; a baj ott kezdődik a császár számára, hogy egyáltalán nem akarnak.²²

A valósággal szemben a látszat sokkal csillogóbb. Ferrarában pl. a felfelé törekvő Borso d'Este, mint Gregorovius írja, térdre borult az árnyék-császár előtt, kijelentette, hogy minden földje tulajdonképpen a császáré s győzelmi menetben vonultatta be a merevarcú bábót városába, hová fogadására már egybegyültek Lodovico Gonzaga Mantuából, továbbá a gyermek Galeazzo Maria Sforza Milanóból.

Nem hiányozhattak egy ilyen alkalommal a XV. században a humanista produkciók sem: a beszédek és költemények. Itt is azt a különös jelenséget észlelhetjük, mely ennek a mozgalmas, forrongó korszaknak annyira sajátja: a mély szakadékot s látszat és a valóság között. A humanizmus öntudatlanul, lelki alkatánál fogva halálos ellensége volt a középkori császárság eszméjének, mely alól szinte észrevétlenül, de annál szívósabban elvonta azt az elméleti alapot is, amire még támaszkodhatott volna. Mindez azonban nem akadályozta meg a humanistákat abban, hogy a császárral szemtől-szembe kerülve a legtúlzóbb módon ne dicsőítsék annak nagyságát és hatalmát. Zsigmond császárkoronázási útjának — jórészen kiadatlan, sőt ismeretlen — humanista emlékei vaskos kötetet töltenének meg. III. Frigyesnek is bőven kijutott ebből a kétes értékű tömjénillatból, bár talán közel sem olyan mértékben, mint annak

²² V. ö. Bryce, A római szent birodalom (ford. Balogh Ármin), 333. l.

idején Zsigmondnak. Zsigmond közvetlen modora, nyájas-sága, bohém könnyelműsége, emberi szeretetreméltósága megnyerte a szíveket. Frigyeset csak hivatali méltóságánál fogva, illendőségből dícsérték, de nem szerették. Fagyos hallgatagsága, zsugoriságig menő fösvényysége éppen olyan tulajdonságok voltak, amiket a humanisták legkevésbé tudtak elszenvedni. Hogyan szerethették volna pl. a szép szavak mesterei azt az embert, aki Poggio szerint mindig a mások szájával beszélt, a magáét lehetőleg ki sem nyitotta?

Ferrarában is megkapta III. Frigyes az elmaradhatatlan humanista produkciókat. Az egyik szónok még a szenvtelen császárt is meglephette: ez a kis Galeazzo Maria Sforza volt, Francesco Sforza 8 éves fiacskája. A latin beszédet atyja az ilyesmiben nagy gyakorlatú, hosszú hízelgő pályáján a legnagyobb szavakhoz edzett Francesco Filelfóval készítette mérték szerint, amennyiben terjedelme, tárgya, beosztása gondosan előre meg volt állapítva. A kis szónok a beszédét jól betanulta s egykorú feljegyzések szerint olyan szépen elmondta, mintha például harminc éves lett volna!²³ Valamikor, Zsigmond koronázó-útja alkal-mával, a fiatal Leonello d'Este tartott hasonló beszédet, amit valószínűleg mestere, Guarino Veronese készített szá-mára.

Az öreg Guarino, a humanista ékesszólás elismert nagysága, a rendes ferrarai dísz-szónok, ez alkalommal csak kisebb szerephez jutott. Helyette inkább kedvelt tanít-ványa, az akkor már egész Itáliában elterjedt hírű csoda-gyermek került René felkérésére abba a helyzetbe, hogy a valóság előtt szeméit behunyva költeményével a császár nagyságát dicsőítse s tőle, a tehetetlentől, a feldúlt Itália számára békét, rendcsinálást kérjen.

Nem könnyű a terjedelmes költeményben megtalálni, mi érdeke volt René-nek a megiratása? Külsőleg a szok-ványos dicsőítő költemény. Mindjárt az első sorok megütik azt a hangot, ami általában az egész humanista panegyricus költészetet számunkra elviselhetetlenné teszi: Frigyes dísze

²³ V. ö. Aenas Sylvius i. m. 62. l. „Tum quoque Galiacius puellus, orationem ad Fridericum Latinam intrepide apteque pronuntiavit, adeoque vultu gestuque seriusum praeiuit, ut in aetate virili virilem ani-mum omnes agnoscerent.

a császároknak, Itália támasza, kit az istenek a földi lakók szenvedései iránti könyörületből küldtek le egyenesen az égből, kinek hatalmától reszket az Atlas, Caucasus, a Tanais, Tigris, Nilus stb. Szerencsére hamarosan eljutunk az alapmotívumhoz, a békéért való könyörgéshez. A költemény nagyobb részét (a 102. sortól kezdődőleg) a nemes matróna, a megszemélyesített Itália panasza és kérése tölti be, aki, miután kifejezte örömét a császár látogatásán, előadja bánatát, szomorú állapotát. Az előadás hosszadalmas, nem éppen logikus, tele van ismétlésekkel, kitérésekkel. Pl. mikor arról van szó, hogy Italia már szinte kétezer év óta nem ismeri a béke áldásait, evvel kapcsolatban a költemény rögtön fel is sorolja a régi Róma legnevezetesebb háborúit. Az egyenetlenségek, túlzások, nagy bőbeszédűség ellenére vannak részletek, mikor bámulattal állapíthatjuk meg a gyermekifjú rendkívüli költői erejét.²⁴ Szép részlet pl. a háború-ejtette sebek leírása az erőteljes

²⁴ Janus Pannonius költeményének értékét akkor tudjuk csak méltányolni, ha összehasonlítjuk egyéb humanista termékekkel e korból. Pl. ugyancsak III. Frigyeshez írta beszédét 1452-ben a ferrarai Hieronymus Castellus Physicus et Orator. Ezt a beszédet megtaláljuk a bolognai egyetemi könyvtár Tioli-gyűjteményében vol. XV. 209. l.-tól kezdődőleg. A beszédben ugyanaz a békevágy nyilvánul meg s ugyancsak a „concordia Italica” megteremtésére hívja fel a császárt. A Janus Pannonius költeményében található hízélgés azonban valósággal eltörpül Hieronymus Castellus gátnélküli magasztalásai mellett (213. l.): „Tu unus ex tot millibus hominum, cui caeteri omnes parere merito debeant: tua sunt iura, tuæ leges, tua iudicia, tua plebiscita: tu rem familiarem, tu rem publicam restituis, sive domi, sive foris, sive in bello, sive in pace quid agatur, id omne tuo nutu geritur; tu unus es, in quo nitatur omnium salus, in quem omnium vota respiciunt: tu afflictis opem, oppressis vindictam, sceleratis supplicium, bonis felicitatem affers; hanc potestatem summus ille deus, cuius vices geris in terris, ea lege tibi dedit, ut mundum hunc omnem quasi rem publicam quamdam putes, in qua Principem te constituit, cuius partes ita tuearis, ut in ea bene beateque vivatur” etc. Összehasonlítási alapul szolgálhat még Lauro Quirini munkája, *De pace Italice*, a Vat. Lat. 5356. kéziratban. Kiadta Arnaldo Segarizzi, Lauro Quirini umanista veneziano del secolo XV. Memorie della Reale Accademia delle scienze di Torino. Serie II. T. LIV. A munka 1440–47 között keletkezett; a megszemélyesített Italia és Mercurius beszélgetnek benne az olasz politikai viszonyokról. Sok gondolata közös Janus Pannonius művével. Tendenciája azonban éppen homlokegyenest ellenkező, mert Quirini a béke oszlopának Alfonsót szánja.

refrénnél, ami ezt a részletet egységbe kovácsolja: Mars impius egít. Szépen sikerült hangokat talál a költő a béke áldásainak rajzánál, midőn a megszemélyesített természet is béke után kiált:

...pacem colles et robora clamant,

Pacem stagna, lacus, pacem fera saxa loquuntur. (85—86.)

Renéről látszólag szó sincs: a nyers politikai célzatot Janus Pannonius diplomatikusan elrejti. Azt a nehéz feladatot, hogy III. Frigyes előtt a vele barátságos Alfonsót, leendő felesége révén rokonát, kihez a császár vendégségbe is készült, befeketítse, Janus Pannonius elég ügyesen oldotta meg.²⁵ Az olasz államok közötti politika súlypontja az akkori közfelfogás szerint tulajdonképpen a Sforzák friss uralomrajutása volt. Alfonso ügyét, ezt a több, mint évtizedes faît accompli-t általában elintézettnek tekintették, Janus Pannonius az olasz politika súlypontját — nem tudjuk közvetlen sugalmazásra-e, vagy a saját invenciójából — igyekszik áttolni e költeményében az Alfonso-René problémára, nem nyíltan, csak célzásokkal, inkább csak sejtetve szándékát, amit nyíltan kimondani a császár előtt alig lehetett volna. Alfonsóra, a jövevény békebontóra, bitorlóra céloznak a következő sorok:

Aspice, quos Athesis, quos perfluit Addua campos

Aspice cum Tuscis Picenas gentibus urbes,

Et quas possedit *Calydonius advena* terras.

Cuncta simul Mavorte fero quassata videbis. (203—6.)

Kétségtelenül Alfonsóra céloz burkoltan akkor is, midőn az erőszakos szerzemények visszaadásáról, a status quo ante biztosításáról beszél:

Et quos innumeræ locupletavere rapinæ,

Vis quibus et ferrum quæsitos crimine census

Auxit, et in prædam miseri domus acta propinqui

Ad possessores referant ablata *vetustos* ... (327—30.)

Még legnyitabb akkor, midőn a békevágý jeleinek fel-

²⁵ Frigyes természetszerűleg Alfonso pártján állt érzelmileg. Gyakorlatilag állásfoglalása nem sokat számított. Alfonso-pártisága annyira köztudomású volt, hogy midőn Ferrarában a választandó útirányról tárgyaltak, felmerült Firenze elkerülésének gondolata abból az okból, mert Firenze René-pártisága veszélyt jelenthetett volna. V. ö. Aeneas Sylvius i. m. 63. l.

sorolásánál felemlíti, hogy az elárult Nápoly azóta is siratja elűzött régi urát:

Parthenope exactum deplangit prodita regem. (215.)

Arra nincs adatunk, hogy Janus Pannonius költeményét nyilvánosan felolvasta volna a császár előtt. Ez nem is valószínű. Janus Pannonius költeménye már csak azért sem lehetett programmpontja a hivatalos ferrarai ünnepségeknek, mert — mint láttuk — tulajdonképpen magánjellegű politikai akció volt: René megrendelésére készült, melyet valószínűleg Jacobus Antonius Marcellus közvetített.²⁶ Már a politikai illendőség is úgy kívánta, hogy az ilyen kényes tendenciájú költeményt inkább magánúton nyujtsák át. Mindenesetre jellemző a korra, hogy olyan gyakorlati politikai életben tevékenykedő férfiak, mint René és Marcellus, hittek abban, hogy a magas politikában való állásfoglalás befolyásolható egy akármilyen sikerült költeménnyel. René és Marcellus, főleg az utóbbi, renaissance-emberek, a humanista életfelfogással átítatott lelkek, kik valóban hittek a szépen gördülő hexameter, a klasszikus mintákon alapuló poezis hatalmában. Csupa olyan illúzió, amiktől Frigyes messze esett. Ha Janus Pannonius sugalmazói pl. előre kikérték volna a császár környezetében utazó Aeneas Sylvius tanácsát, az régi tapasztalatai alapján felvilágosíthatta volna őket, hogy Frigyesre alig lehet irodalommal hatni.

Még egy pillantást vethetünk arra, hogy az általános békevágy, mely Janus Pannonius költeményében is kifejezést nyert, mennyiben érezhette magát kielégítettnek Frigyes békeszerző tevékenységével? Kétségtelen, hogy a jóindulat Frigyesből nem hiányzott, csak a hatalom. Visszatérése alkalmával Ferrarában, hol Borso hatalmas aján-

²⁶ Janus Pannonius költeményének müncheni kéziratait leírja Ábel, *Analecta* 21–24. lk. Az egyik kézirat (Cod. Lat. 5395. f. 97.) pontos keltezését találunk: „Carmina Jo. Pannonii in laudes Caesarum Ferraria anno LII. IX. Jan.” Mivel Frigyes jan. 17.-én vonult be Ferrarába, jan. 9. csak a költemény befejezésének kelte lehet. Az u. ott található megjegyzés („Hec carmina quidem in padua Cesari tradidit anno LII. 4. Jan. sc. [!] Matheus Pandolfius”) semmi vonatkozásban nincs Janus Pannonius költeményével, hanem szemmeláthatólag a következő, Matthaeus Pandolfiustól származó 42 soros költeményhez tartozik.

déko
30.000
Regg
lyan
tek r
jus 2
Veler
ban
adta,
nem
ugya
hadn

f
mely
Marc
a III
újab
ról
poro

2
nehez
egyal
iterun
se Fe

2
Nem

René
mult

2847.
talmá
azóta
volt
mény
része

dékok fejében (a jelenlevő milanói követ azok értékét 30.000 dukátra becsülte) valóban megkapta a Modena és Reggio hercege címét, a császár próbált a békéről komolyan tárgyalni, azonban éppen Alfonso követei nem jelentek meg²⁷ s a rossz hírek miatt hazasiető császár 1452. május 21.-én minden eredmény nélkül elhagyta a várost. Velencében újra próbálkozott a békeszerzéssel,²⁸ midőn azonban terveit a doge-nak előadta, az diplomatikusan értésére adta, hogy az adott körülmények között az állam becsülete nem engedi meg az ilyen irányú tárgyalásokat. Velence ugyanis éppen akkor kezdte meg, még pedig szerencsésen, hadműveleteit Sforza ellen.

III.

Így ízelte meg Janus Pannonius először a politikát, mely majd egyszer nyakát fogja szegni. A megkezdett úton Marcellus kérésére hamarosan tovább ment: tíz hónappal²⁹ a III. Frigyeshez írt költemény után, tehát 1452 végén egy újabb, most már nyíltan René-párti, sőt egyenesen Renéről szóló és Renéhez írt dicsőítő költeménnyel lépett a porondra. E költeménynek kb. a fele maradt ránk.³⁰

²⁷ A béke lehetőségében nem bízó Alfonsót már előzőleg Frigyes nehezen tudta rávenni, hogy a tervezett béketárgyalásra követ küldését egyáltalán elhatározza. V. ö. Aeneas Sylvius i. m. 84. l. „At cum Caesar iterum et iterum instaret, victus Alfonsus importunitate precum missurum se Ferrariam legatos inquit, qui de pace ad imperium Caesaris agerent.”

²⁸ V. ö. Aeneas Sylvius i. m. 96—7. lk.

²⁹ Ezt maga mondja az ajánlásban:

Sed qui iam pridem *bis quinīs mensibus* actis etc.

Nem egészen pontos tehát, amit ugyancsak ebben az ajánlásban olvasunk:

Nam iam bisenos Phoebus circumtulit annos,

Sustulit ut regnum fraus inimica tibi...

René 1442-ben év elején távozott Nápolyból, 1452 végén ennek kb. 11 éve múlt el, nem pedig 12.

³⁰ A költeményt a legfontosabb Janus Pannonius-kézirat, a Vat. Lat. 2847. tartotta fenn — legalább felerészben — számunkra. A kódex tartalmát leírja Ábel, *Analecta* 17. s köv. lk. Azt kétségtelenül sikerült azóta megállapítanom, hogy a kézirat egykori tulajdonosa Angelo Colocci volt s az ő könyvtárából került a Vaticana-ba. Az epigrammák gyűjteménye először külön kézirat volt s csak később kötötték össze azzal a résszel, mely az elegiákat s köztük a René-re írt csonka panegyricust is

Janus Pannonius nem azért írta e költeményt, hogy feltépje a régi, talán már behegedt sebeket, hanem inkább, hogy az elvesztett királyság visszaszerzésére a már különben is harcra készülődő Renét buzdítsa:

Te cupidus resonis iterat Garganus in antris,
Ingeminant nomen saxa Salerna tuum.
Quare age nubiferas transcende ferociter Alpīs,
Causa tibi faciles suggeret aequa deos. (15—18.)

Janus Pannonius bizonyosra veszi a győzelmet s előre megígéri, hogy a diadal után még nagyobb költői ambícióval (*graviore plectro*) fogja őt megénekelni. A győzelem is elmaradt, tehát a győzelmi ének is. Általában ezen túl Janus Pannonius költészetében René többet nem szerepel, csak majd a Marcellusról szóló dicsőítő költeményben emlékszik meg még egyszer róla néhány szóval.

A tárgy, a műfaj, a célzat nagyjában ugyanaz, mint a III. Frigyeshez írt költeménynél volt. Egy feltűnő különbség mégis azonnal szembeötlik: A Renére írt költeményben sok a krónikás elem. A krónika mintegy össze van benne házasítva a dicsbeszéddel s ez a különös vegyülék könnyen gördülő hexameterekbe lett öntve. Ez Guarino ismert módszere, aki dicsőítő beszédeiben lehetőleg pontos adatokkal dolgozott, de a tisztán dekoratív célzatú rheto-

tartalmazza. Ez utóbbi részt megállapításaim szerint maga Angelo Colocci másoltatta le, míg az előző rész valamivel régibb s más kéztől való. Az elegiákat tartalmazó rész lapszámozása eredetileg önálló volt s a jelenlegi lapszámozást akkor kapta, midőn az epigramma-gyűjteménnyel utólag egybekötötték. Az eredeti 1.-től kezdődő lapszámozás nyomai azonban e részben is még néhol láthatók a második lapszámozás mellett. A jelek szerint a második rész lapvesztései még arra az időre esnek, mikor az még nem volt egybekötve az első résszel. A kétféle lapszámozás különbségéből s az egyes lapokon elférő átlagos 25 sorból megközelítő pontossággal ki lehet számítani, hogy a költeményből valószínűleg lapvesztés következtében kb. 450 sor hiányzik. Angelo Colocci Janus Pannonius-tanulmányairól s e kézitról más összefüggésben kívánok majd egyszer részletesebben szólni. Más kézirat a költeménynek egyelőre nem ismeretes. Némi reményünk még lehet rá, hogy a René könyvtárában bizonyosan elhelyezett eredeti példány, vagy annak egy másolata valahonnan, esetleg Franciaországból előkerül. A René könyveiről ránk maradt egyébként hiányos jegyzékben Janus Pannonius nem szerepel. V. ö. La bibliothèque du Roi René. Communication de M. Albanès. *Revue des sociétés savantes des départements*. V-e série v. 8. 1874, 301. s köv. lk.

rikai elemet sem sajnálta. Guarino azonban szívesebben maradt a prózájánál, míg könnyű tollú tanítványa inkább kedvelte a verses formát.

Jellemző kijelentése Janus Pannoniusnak mindjárt a költemény elején, hogy időrendben fog haladni. Ez a szerkesztési elv fölötte egyszerű. Janus Pannonius általában a nagyobb költeményeiben gyenge szerkesztőnek bizonyult. Amilyen fölényesen, szinte ösztönszerű biztonsággal kezelte az epigrammát, olyan nehézkesen tapogatózott a nagyobb lélekzetű alkotásaiban. E téren pl. a határozottan epikaibb érzékű másik Guarino-tanítvány, Basinius, messze felülmulta őt. Janus Pannonius nem epikus, csak krónikás, aki a száraz adatokat retorikai szóvirágokkal, klasszikusokból excerpált szólamokkal, bábuk gyanánt ide-oda rángatott istenekkel — csodás elem! — cicomázza fel. A mai olvasó türelmét ezek a nagyobb költemények valóban próbára teszik.

Tehát az időrendi elv szerint nekünk is előlről kell kezdenünk: át kell esnünk René származásán, családfáján, majd a házasságra való célzás következik, tehát megismerkedünk feleségének, Izabellának a családfájával is. S mivel Renének fia is van és e fiú ismeri a történelmet, az ifjú költő evvel kapcsolatban kézikönyvszerűen átismételteti velünk a római történelem főbb eseményeit. A legtávolabbi alkalom elég ok arra, hogy terebélyes kitéréseket ragasszon a krónika törzsére. Ez után következnek René nagyszámú erényei, szépen, sorjában — a csecsemőkortól kezdve. Az aránytalanságok szemléltetésére csak egy példát hozok fel: az atya intései, aki Renét az uralkodásra, a hadvezéri fogásokra oktatja, lefoglalják a költemény ránk maradt részének majd egy harmadát! Szinte külön taggá dagad a költeményben s jóformán véges-végig közhely. Érdekes, hogy Janus Pannonius, aki a hadakozást sohasem kedvelte s később is, ha zászlósúri kötelességeiből kifolyólag hadbavonult, elégiákban adott kifejezést gyenge egészségi állapotától csak fokozott pacifista érzelmeinek, itt is, mint a Ludovico Gonzagára írt dicsőítő költeményben, rendkívüli hosszadalmassággal fejtegeti a hadvezér munkakörét. A békeszerető humanistát az antik hadászati irodalom kész stratégává formálta.

Végre elérkeztünk a férfi Renéhez. Egyelőre még nem a viselt dolgaihoz! Előbb meg kell ismerkednünk az életnek ebbe a szakaszába eső jeles tulajdonságaival. E rész, mint történeti forrás, eléggé jelentős, amennyiben az általánosságok híg levében nemritkán egy-egy konkrét, érdekesebb adatra is bukkanunk. Megtudjuk, hogy René bőkezű a tudósokkal, több nyelvet beszél s foglalkozik a festészettel.³¹ Irodalmi működéséről még nincs szó: ennek oka valószínűleg az, hogy René irodalmi munkásságának java későbbi időre esik. Majd sorjában következnek egyéb jó tulajdonságai: kegyessége, előrelátása, vitézsége, fényes haditettei...

Tehát eljutottunk René tetteihez. Az életrajzi vázlatban azonban csak a kiemelkedőbb mozzanatok jutnak szerephez: René fogságba vetése, a nápolyi trón elnyerése, a fogságba való önkéntes visszatérés, mely kihívja a Regulus-szal való összehasonlítást. A nápolyi események ismer-

³¹ Ezt a részt fontosnak tartom s alkalmasnak arra, hogy egy újban is bolygatott vita eldöntésében szerephez jusson. A legújabb René-monográfiában (a *Livre du cuer d'amours espris* bécsi kiadásának idézett *Einleitung*-ja) 11. l. Smital nagyon szkeptikusan nyilatkozik René művészi tevékenységéről: „Weit mehr als seine politischen und militärischen Erfolge oder besser Misserfolge haben Renés enge Beziehungen zur Kunst und Literatur der Zeit seinen Ruhm bei der Nachwelt begründet, die wohl unter dem Einflusse der Sagen, welche die zweifellos volkstümliche Persönlichkeit des historischen René bald umrankten, dessen Leistungen und Verdienste auf diesem Gebiete zu übertreiben begann, ja René selbst zum Schöpfer zahlloser künstlerischer und vieler literarischer Denkmäler oft recht kritiklos zu stempeln versuchte. Erst die fast jüngste Zeit begann hier auf streng kritischer Grundlage das richtige Mass von Renés Verdienst zu suchen.“ Smital valószínűleg első-sorban Lecoy de la Marche cikkére (*Le roi René et ses travaux artistiques. Revue des questions historiques* XV., 874.) céloz, midőn a régibb tudományos irodalom kritikálanságáról beszél. Szerinte René maga nem volt festő, inkább csak pártfogója a festészetnek. A vita eldöntésére nem érzem magam hivatottnak, csak nyomatékosan utalok a tudományos irodalomban eddig számba nem vett, Janus Pannoniustól származó adatra:

Nec putat indignum picturae impendere curam,
Cum sciat huic priscos multum indulsisse Quirites. (322—3.)

Ez a részlet a kissé általános kifejezésmód ellenére csak annyit jelenthet, hogy René maga is festett! S Janus Pannonius a Renére vonatkozó adatait jó helyről, valószínűleg magától Marcellustól kapta.

tetésébe Janus Pannonius csak éppen, hogy belefogott, mert a 497 sorral egyetlen kéziratunk megszakad s a René nápolyi vállalkozásáról szóló rész már hiányzik.³²

E költemény tulajdonképen René egy hosszasan előkészített restaurációs kísérletét bevezető propaganda-irat. Janus Pannonius nyíltan hirdeti, hogy René átkelése az Alpeseiken küszöbön áll. Firenze már 1448.-tól kezdve sürgeti a beavatkozást. Végre 1453-ban René, mint Francesco Sforza és Firenze szövetségese, megindult hadseregével. Komoly hadi sikereket azonban csak Alfonso szövetségeseivel, Velencével szemben ért el. Alfonso intrikái, a firenzei és Sforza ravaszkodásai rövid idő alatt a mindig lovagiasan gondolkodó franciát annyira elkedvetlenítették, hogy kétségtelen harctéri sikerei ellenére a végső célról lemondva, 1454 elején visszatért hazájába avval a fogadással, hogy olasz földre többé nem teszi a lábát. Igéretét meg is tartotta. A következő restaurációs kísérletet 1461.-ben már Alfonso utóda Ferdinando d'Aragona ellen János fia vezette — ugyancsak sikertelenül.³³

Janus Pannonius gyors hírnevét, amire különben más-honnan is sok egykorú adatunk van,³⁴ szemléltetően mutatja, hogy a politika hatalmasai költészetét olyan hamar ütőkártyának használták fel, vagy legalább annak szánták. Azt viszont el kell ismerni, hogy az irodalomnak politikai célokra való felhasználását Alfonso sokkal jobban értette, mint ellenfele. Az a híres irodalmi kör, mely Alfonso udvartartásának szerves kiegészítő része volt, tulajdonképen nagyszeműen organizált dicsőítő apparátus, mely mintául szolgált az

³² Alfonsó-ról a töredékben néhány egészen nyílt, gyalázó hangú nyilatkozatot találunk:

Barbarus insanos effundit ductor Hiberos (448.)

Nescio, quis veniens ab Iberis Cantaber oris,

Immeritum proprio tentat modo pellere regno (474—5.).

³³ E kísérletnek humanista emléke Fuscus Paracletus Cornetanus Anjou-ellenes epikus költeménye. V. ö. Giovanni Martucci, Un poema latino inedito del secolo XV. sulla tentata restaurazione angioiana. Edizione non venale di soli cinquecento esemplari. Roma, Giovanni Balbi, 1899.

³⁴ Legérdekesebb adat Vespasiano Bisticci-nek Janus Pannonius-életrajzában: „Era fama della sua virtù non solo in quello studio (t. i. Guarino iskolájában), ma per tutta Italia non si diceva altro che di questo giovane“. (Ábel, *Analecta*, 223. l.)

akkori és későbbi Európa minden dicsvágyóbb fejedelmének — Hunyadi Mátyásnak is. René e tekintetben jóval középkoribb, ügyetlenebb, mert az újabb kor irodalmi eszközeit csak félénken tapogatózva, láthatóan elsősorban Marcellus biztatására használta fel. Alfonso viszont a művelődés terén politikailag is értékesítő lehetőségeket gyorsan felismerte s nagyszerűen ki tudta aknázni. Ma sokszor nevetséges gógnak tűnik fel előttünk az a humanista önteltség, mellyel az akkori tollforgatók a hírnév osztogatóinak szerepét játszották s már csak üzleti érdekből is lépten-nyomon emlegették. Pedig ez nem volt teljesen üres szó. A humanisták valóban a közvélemény kovácsai voltak, sokszor az utókor közvéleményéé is. Alfonso ma is általában az a *Magnanimo*, amivé elsősorban jól fizetett hírszerző harsonái tették. S René, aki mindent összevéve kiválóbb embernek látszik,³⁵ mint diadalmas ellenfele volt, legfeljebb egy-két történetírója szemében az érdekesebb. Az is jellemző, hogy a humanisták II. Pál pápát főleg Pomponio Leto római akadémiájának szétrobbantása miatt annyira befeketítették, hogy pl. Pastor, — hiteles okmányok alapján — alig győzte őt az évszázadokon át rátapadt rágalmaktól úgy-ahogy megtisztítani!

Janus Pannonius a Renéhez írt költeményével az akkor aktuális olaszföldi politikai problémák egyik legkényesebbjét tapogatja s az Alfonsótól szervezett nagy dicsőítő kórus-sal ellentétben jóformán az egyetlen humanista, aki Alfonsót határozottan becsmérelni meri. Talán ez is oka annak, hogy a költemény csak egyetlen kéziratban maradt ránk, abban is csonkán. Ebből azonban azt következtetni, hogy Janus Pannonius Alfonsoinak meggyőződéses politikai ellenfele volt — mint Sabbadini teszi³⁶ — kissé túlzott gondolat lenne. Janus Pannonius Alfonsot titokban épp olyan nagyra

³⁵ V. ö. Lecoy de la Marche i. m. 223. l.

³⁶ I. m. 232. l. „Giano... non era estraneo alla politica dei suoi tempi; che anzi vi prese viva parte con sentimenti risolutamente angioini...” A továbbiakban Sabbadini emlegeti Janus Pannonius hangsúlyozott Anjou-pártiságát (la spiccata partigianeria angioiana), melynek szerinte talán része lehetett a későbbi Mátyás ellen szőtt összeesküvésben is („la quale forse non fu estranea alla sua complicità nella congiura contro Mattia Corvino”). Ez az utóbbi feltevése a jeles tudós-nak teljesen elhibázott, fantasztikus kombináció.

becsülte, mint a többi humanista³⁷ és III. Frigvest, akihez első nagyobb dicsőítő költeményét írta René céljai szolgálataiban, később többször becsmérelte.³⁸

A közvélemény akkori irányítói sok esetben belső meggyőződésüktől függetlenül bocsátották rendelkezésére tollukat pártfogóiknak, esetleg a többet fizetőknek. Költőnk is, midőn Renét dicsőítette és Alsonsót gáncsolta, megfizetett, vagy enyhébben kifejezve, lekötelezett szócső volt, mint hasonló helyzetben annyi, meg annyi humanista.

---

³⁷ Alfonso halálakor pl. valósággal hódoló hangú epitaphiumot szerzett dicsőítésére. Epigr. I. 231.

³⁸ V. ö. Epigr. I. 17. (De corona regni ad Fridericum Caesarem) és 20. (Ad Fridericum Caesarum).

MINERVA

címen már nyolcadik évfolyamánál tart az a folyóirat, mely a magyar *szellemtudományok* öneszméletének és tudatos összetartásának lett vezető orgánuma. Mikor a folyóirat terve kialakult, a magyar szellemi tudományok önérzete a mélyponton állt. A „bölcshézet-, nyelv- és történettudományok” egymástól mindinkább elidegenedtek, a pozitívizmus jegyében állva egyre szűkebb és szűkebb területekre specializálódtak, csak a természettudományokat tartották igazi tudománynak és követhető példának. A filozófiai műveltség hiánya az önérzetüket vesztett szellemtudományok előtt tudományos érdemnek látszott. Azóta nyolc esztendő múlt el és ezt a nyolc esztendőt a magyar tudományosság történetében is a *szellemtudományok szabadságharcának* lehetne mondani. Hogy ez idő alatt a tudományos közszellem a szellemtudományok javára megváltozott és az irodalomtudomány, történelemtudományok, filozófia és pedagógia újból egymásra találtak, hogy a filozófia újból eleven tényezője a tudományos életnek, hogy a szellemtudományok újból ráeszmélnek önállóságukra, összetartozandóságukra és a *szellemtudomány, szellemtörténet* fogalma behatolt a köztudatba — mindebben a Minerva folyóirat tanulmányainak nagy részük van.

A Minerva-Társaságra és a folyóíratra vonatkozó minden közlemény THIENEMANN TIVADAR címére küldendő.
(Pécs, Központi Egyetem).

A folyóirat eddig megjelent évfolyamai a következő tanulmányokat tartalmazzák:

BALOGH JÓZSEF

A keresztény-római irodalomtörténet néhány jellemzőbb vonása (1926).

BARTONIEK EMMA

Az Árpád-ház neve (1924).

BECKER, C. H. porosz kultuszminiszter

Porosz-német kultúrpolitika a világháború után (1926).
Gragger Róbert (1927).

BARÓ BRANDENSTEIN BÉLA

Korunk lelki válsága és a metafizika problémája (1926).

CSASZAR ELEMÉR

Jókai (1925).

ECKHARDT SANDOR

Magyar rózsakeresztesek (1922).

A Contrat Social. Fejezet a magyar felvilágosodás történetéből (1923).

Sicambria (1927).

Magyar humanisták Párizsban (1929).

FÁBIÁN ISTVÁN

A francia konzervativizmus filozófiai alapvetői.
Maurras, Seillière, Maritain (1927).

FALUDI JÁNOS

Dudith és a francia humanisták (1929).

FARKAS GYULA

Romános-romántos-romantikus (1929).

GEREVICH TIBOR

A régi magyar művészet európai helyzete (1924).

HÓMAN BALINT

A magyar történetírás első korszaka (1923).

1. A történetírás formái a középkorban. 2. A magyar történetírás kezdetei és a Szent László-kori Gesta Ungarorum. 3. XII. századi történetírásunk és Béla király névtelen jegyzője.

HORNYÁNSZKY GYULA

A történettudomány általános jellegéről (1924).

HORVÁTH JÁNOS

Magyar irodalomismeret. A rendszerezés alapelvei. (1922).

Faj-kérdés az irodalomban. Jegyzetek a Petőfi-irodalomhoz. (1922).

HORVATH HENRIK

Magyar romantikus festők Rómában (1925).

HUSZTI JÓZSEF

Platonista törekvések Mátyás király udvarában (1924—25).

I. Vita Aristoteles-Platon elsőbbségéről. II. Janus Pannonius.
III. Bandini és a magyar platonikusok. IV. Mátyás király.
V. Akadémiai törekvések.

Janus Pannonius asztrológiai álláspontja (1927).

Janus Pannonius és Anjou René (1929).

KERECSÉNYI DEZSŐ

Elvi kérdések a régi magyar irodalomban (1923).

I. A nyelvi kérdés. II. Az írói gyakorlat néhány kérdése.
III. Izlésbeli kérdések.

KERESZTÚRY DEZSŐ

A nemzeti klasszicizmus essay-irodalma (1929).

KLEMM ANTAL

A belső nyelvvalak (1925).

Kritikai Szemle.

Mitrovics Gyula: A magyar esztétikai irodalom története (1929).

KORNIS GYULA

Új magyar filozófiai rendszer. Pauler Ákos filozófiája.
(1922).

Arisztokráciánk kulturális feladatai (1923).

KOSZÓ JÁNOS

Fessler és a romantikus történetfilozófia (1922).

A német tudomány köréből (1923).

LUKINICH IMRE

Báró Eötvös József kiadatlan naplójából. Nemzetiség.
Vallás. (1925).

MATÉ KÁROLY

A magyar önéletírás kezdetei (1585—1750) (1926).

I. Az önéletírás formái. — II. Memorandumok. — III. Katona-
emlékezések. — IV. Veresmarti. — V. Kemény. — VI. Misztót-
falusi Kis Miklós. — VII. Bethlen Miklós és Rákóczi. — VIII.
Bethlen Kata.

Irodalomtörténetírásunk kialakulása (1928).

Sajtó és tudomány (1929).

NAGY JÓZSEF

Taine és Riedl (1922).

Kritikai Szemle.

Bárány Gerő: Ethika (1925).

Pauler Ákos: Logika (1926).

Kornis Gyula: Kultúra és Politika (1929).

A pozitívizmus kezdetei (1926).

1. Mi a pozitívizmus? — 2. A polgárság és a kvantitativ világ-
kép. — 3. A polgárság és a haladás eszméje. — 4. A pozitíviz-
mus nyílt feltűnése.

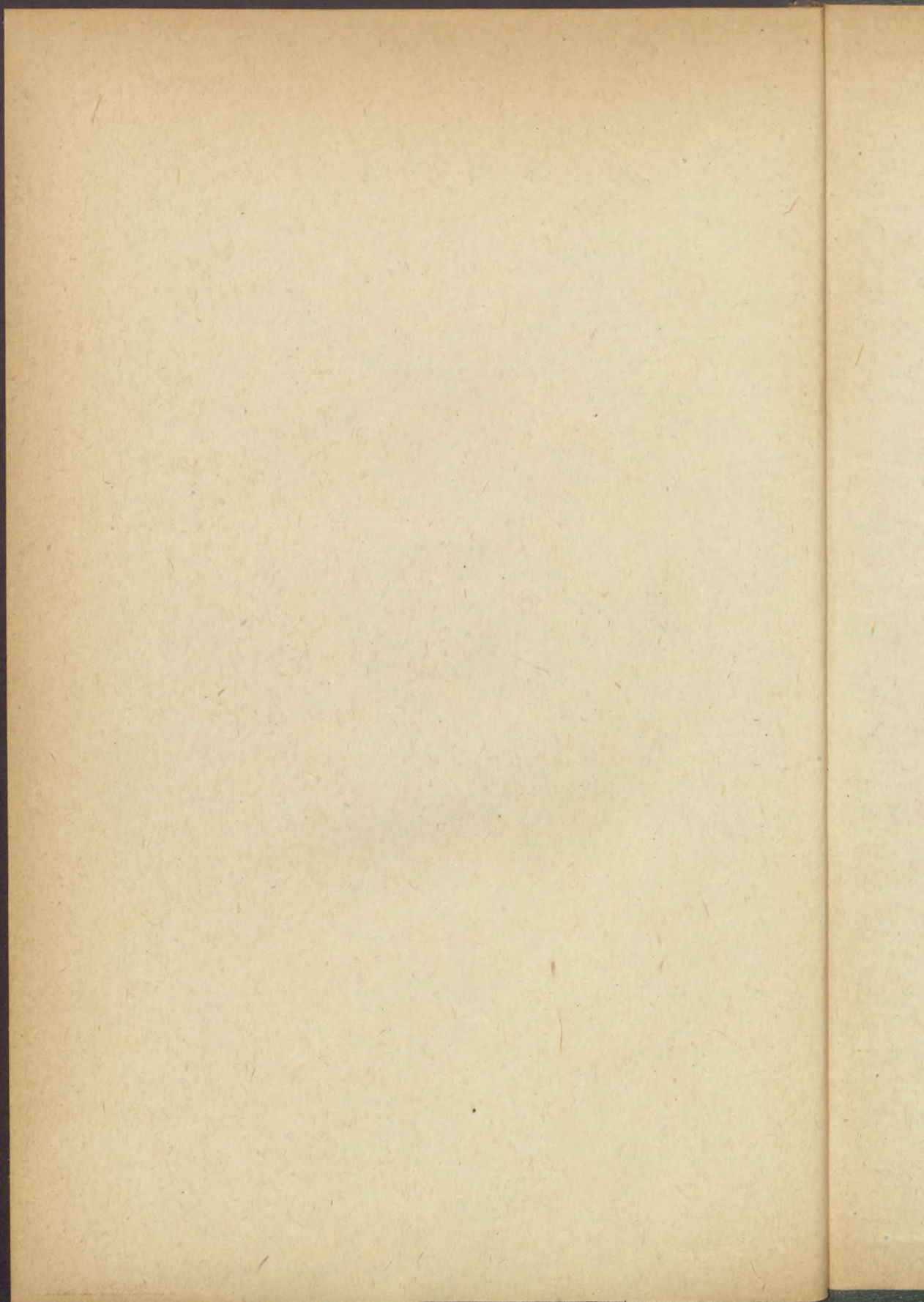
Egyetemi szervezeti problémák (1926).

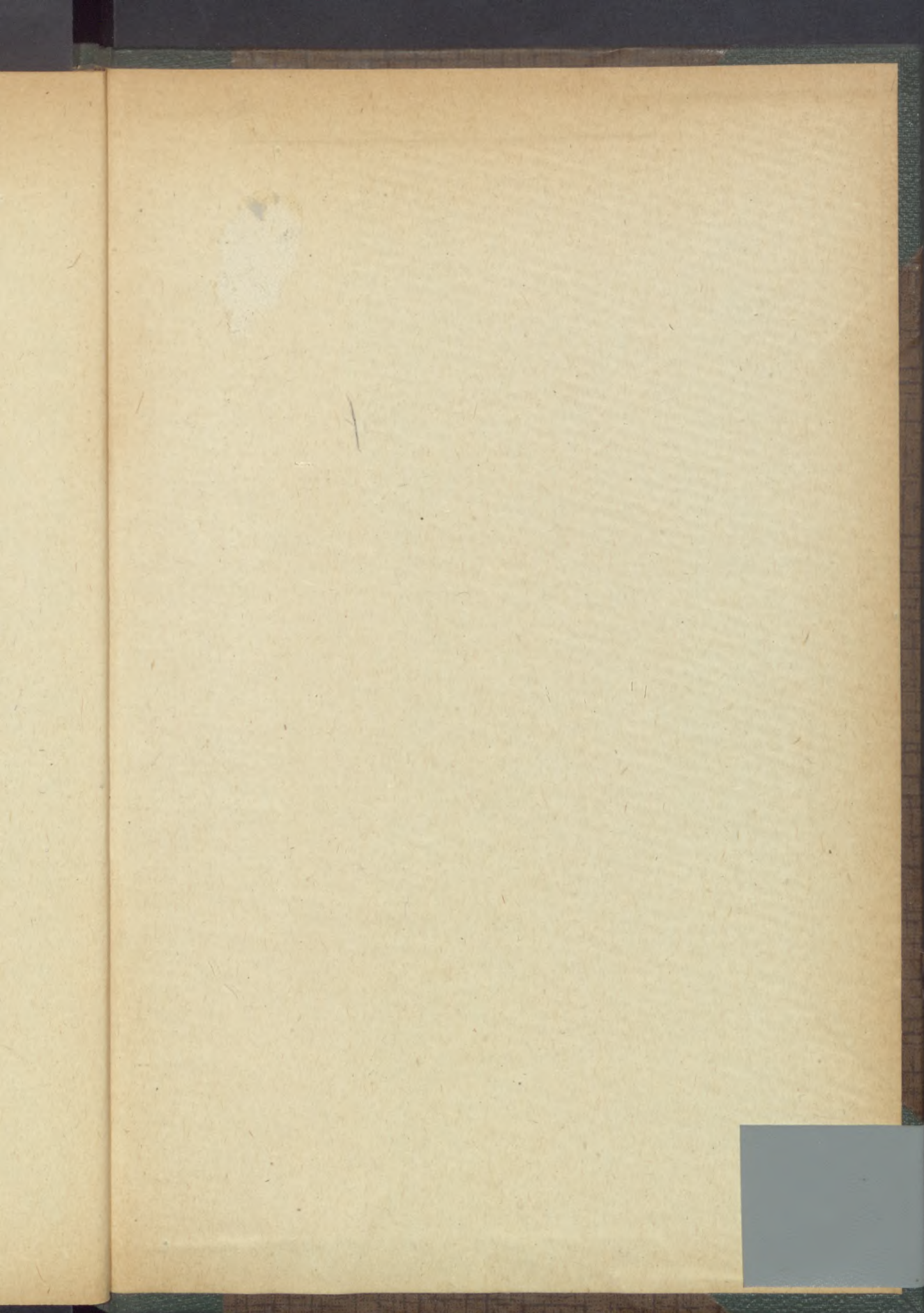

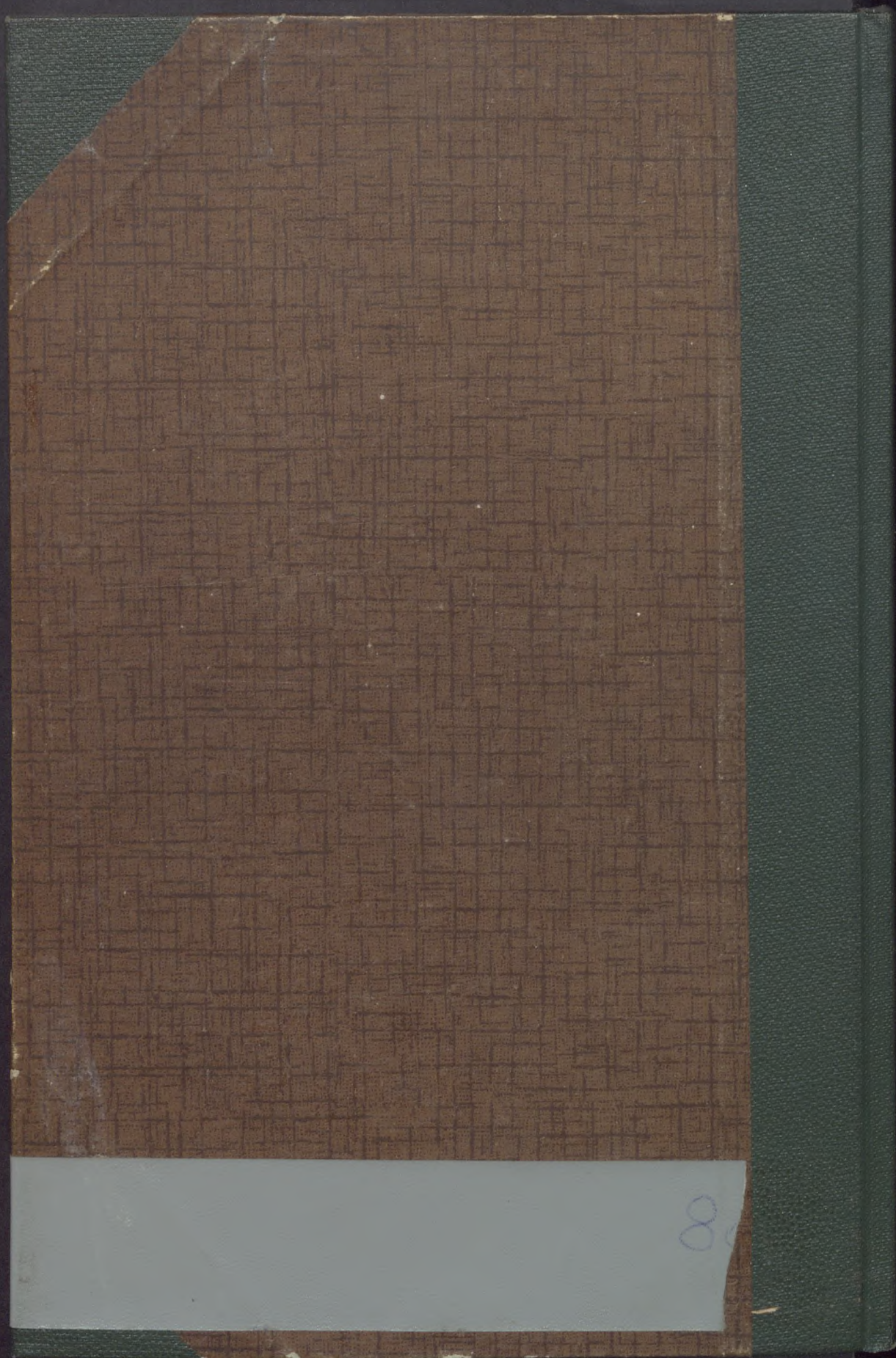

80